

Kaatuneitten Omaisten Perinnekirja

Kaatuneitten omaisten perinnetyö	4
1 Taustaa ja tavoitteet	4
2 Kaatuneitten Omaisten Liiton perinne- ja tukisäätiö.....	5
3 Tammenlehvän Perinneliitto, perinneyhdistykset ja -toimikunnat.....	6
4 Perinnetyön toteuttaminen	7
4.1 Sodissa kaatuneitten perinne.....	7
4.2 Sotaleskien perinne.....	10
4.3 Sotaorpojen perinne	17
4.4 Kaatuneitten vanhempien ja sisarusten perinne.....	26
4.5 Sodan kirjeet.....	28
5 Kansalliset muisto- ja juhlapäivät	29
6 Sankarihautausmaat, muistomerkit, museot ja perinnehuoneet	30
7 Kaatuneita, sotaleskiä ja sotaorpoja käsittelevä kirjallisuus.....	32
8 Arkistot.....	32
Kuvaluettelo	36
Lähteet	37

Esipuhe

Kaatuneitten omaisten perinnetyö on osa koko sotasukupolven perinnetyötä. Sen erityistavoitteena on säilyttää ja siirtää sodissamme 1939–1945 kaatuneitten tai sodan seurauksena kuolleiden sotilaiden, sotaleskien, sotaorpojen ja muiden kaatuneitten omaisten kulttuuriperintö seuraaville sukupolville.

KOL ry:n hallituksen ohjeistuksena jäsenyhdistyksilleen on, että kaatuneitten omaisten perinnetyötä toteutetaan paikallisesti veteraanien perustamissa alueellisissa perinneyhdistyksissä ja perinnetoimikunnissa. Monet sotaorpoyhdistykset toimivat paikallisissa perinnetoimikunnissa.

Veteraanit ovat siirtymässä perinneaikaan vuoteen 2025 mennessä. Veteraanien perinnetyön tulevaisuuden järjestämistä selvittelevä työryhmä jätti loppuraporttinsa keväällä 2023¹ (Valtioneuvoston kanslian julkaisuja (3/2023)). Valtakunnallinen vastuu veteraanien perinnetyön järjestämisestä tulee olemaan Tammenlehvän Perinneliitolla (TAPE). Perinnetyö toteutuu alueellisissa perinneyhdistyksissä, joita oli vuoden 2023 lopussa yhteensä 25. Perinneyhdistysten verkoston oletetaan valmistuvan kokonaisuudessaan vuonna 2024.

Kaatuneitten Omaisten Liiton ja sen jäsenjärjestöjen perinnetyöllä on yhteisiä kohteita veteraanien ja koko sotasukupolven perinnetyön kanssa: muun muassa sankarimuistomerkkien vaaliminen, perinneaineistojen ja -kohteiden museointi, perinnehuoneiden suunnittelu ja kouluihin suunnattu perinnetyö. Keskeisellä paikalla Liiton ja sen jäsenjärjestöjen perinnetyössä on osallistuminen valtakunnallisten juhlapäivien järjestelyihin.

Liiton perinnetyön päätavoitteet esitettiin vuoden 2022 liittokokoukselle perinnetyöryhmän (Matti Peltola pj., Aune-Inkeri Keijonen, Leen Kostamo, Hanna Tähti, siht.) työn tuloksena. Kevään 2023 lopulla perinnetyön suunnittelua jatkoi osin uusi työryhmä puheenjohtajanaan Hanna Tähti, sihteerinä Kaija Sepponen ja muina jäseninä Aune-Inkeri Keijonen ja Leena Kostamo. Työryhmä päätyi kirjaamaan työnsä tulokset Perinnekirjan muotoon.

Työryhmän laatima Perinnekirja on ensisijaisesti tarkoitettu Kaatuneitten Omaisten Liitto ry:n ja sen jäsenyhdistysten perinnetyön tueksi ja avuksi, mutta myös muille kaatuneitten omaisten perinnetyöstä kiinnostuneille.

Monilla paikkakunnilla on omia käytäntöjä ja perinnetyön kohteita. Sen vuoksi Perinnekirja on avoin jäsenyhdistysten täydennettäväksi.

¹ Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 3/2023.

Kaatuneitten omaisten perinnetyö

1 Taustaa ja tavoitteet

Suomen sodissa 1939–1945 kaatui noin 90 000 sotilasta, talvisodassa noin 27 000 ja jatkosodassa noin 63 000. Talvisodan jälkeen sotalleskiä oli noin 10 500 ja sotaorpoja noin 9 000. Jatkosodan jälkeen sotalleskiä oli noin 20 000 ja sotaorpoja noin 46 000. Näin ollen sotien jälkeen maassamme oli noin 30 000 sotalleskeä ja noin 55 000 sotaorpoa.

Jo sotien aikana ja heti sotien jälkeen sotallesket olivat itse aloitteellisia ja järjestäytyivät yhdistyksiksi, jotka toimivat sotalleskien tukena ja etujen vaalijina. Aluksi yhdistykset toimivat vuonna 1940 perustetun Suomen Aseveljien Liiton (SAL) sateenvarjon alla. Kun SAL poliittisista syistä lakkautettiin 1945, perustettiin Kaatuneitten Omaisten Huoltoyhdistys ry, joka vuonna 1958 otti nimekseen Kaatuneitten Omaisten Liitto ry (KOL ry). Siihen kuuluvien paikallisyhdistysten jäseninä oli enimmäkseen sotalleskiä. 2000-luvun taitteessa sotaorvot alkoivat perustaa omia yhdistyksiä. Ensimmäinen sotaorpoyhdistys perustettiin Lahteen vuonna 1999, minkä jälkeen yhdistyksiä syntyi nopeassa tahdissa eri puolille Suomea. Sotallesket ovat olleet yhdistysten jäseniä tai kunniajäseniä.

Jäsenmäärän vähenemisen ja yhdistystoiminnan heikkenemisen seurauksena Kaatuneitten Omaisten Liitto ry ja sen jäsenyhdistykset siirtyvät vähitellen kohti perinneaikaa. Tätä siirtymää ennakoiden suunnitteilla on perustaa liittohallituksen rinnalle Kaatuneitten Omaisten Liiton perinne- ja tukisäätiö, joka sotaorpojen tukitehtävän lisäksi toimii Liittohallituksen rinnalla valtakunnallisena koordinaattorina kaatuneitten omaisten perinteen säilyttämiseksi.

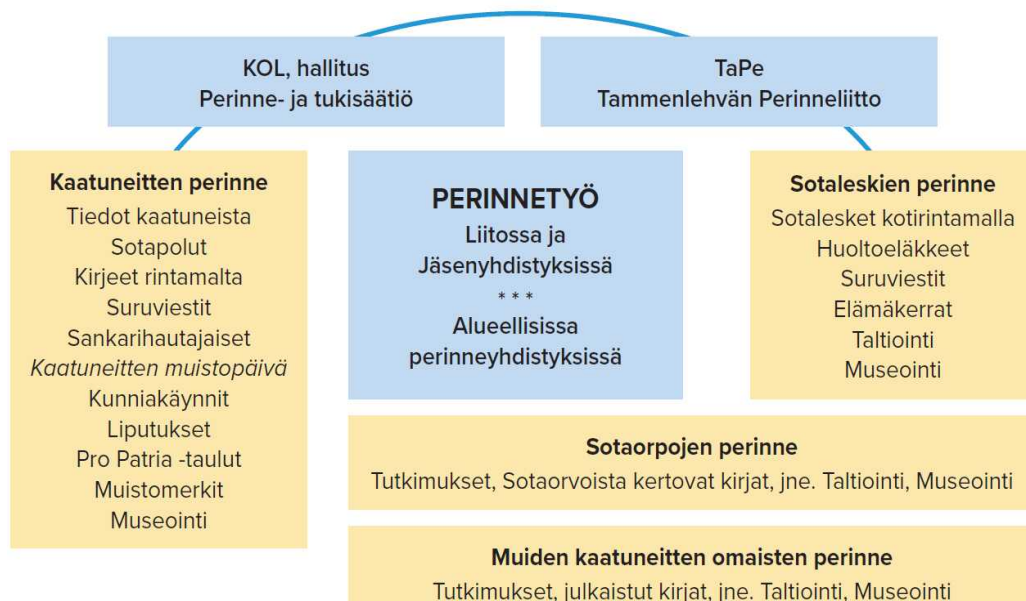
Kaatuneitten omaisten perinnetyön tarkoituksena on tallentaa ja säilyttää sodissa kaatuneitten tai sodan seurauksena kuolleiden sotilaiden, sotalleskien, sotaorpojen ja muiden kaatuneitten omaisten perinne sekä siirtää se tuleville sukupolville. Työ on tärkeä osa koko sotasukupolven perinteen säilyttämiseen tähtävää työtä.

Kaatuneitten Omaisten Liiton ja sen jäsenjärjestöjen perinnetyöllä on yhteisiä kohteita veteraanien ja koko sotasukupolven perinnetyön kanssa. Tällaisia kohteita ovat muun muassa sankarimuistomerkkien vaaliminen, perinneaineistojen ja -kohteiden museointi, perinnehuoneiden suunnittelu ja kouluihin suunnattu perinnetyö. Keskeisellä paikalla Liiton ja sen jäsenjärjestöjen perinnetyössä on ollut osallistuminen valtakunnallisten juhlapäivien järjestelyihin. Kyseinen työ on saanut eri paikkakunnilla jo vakiintuneet muodot ja jatkuu edelleen.

Perinnetyön linjaukset

- Sodassa kaatuneitten tai sodan seurauksena kuolleiden muiston kunnioittaminen, perinteen vaaliminen ja tallentaminen
- Sotaleskien elämäntyön kunnioittaminen, perinteen vaaliminen ja tallentaminen
- Sotaorpouden ymmärtäminen ja sotaorpojen perinteen vaaliminen ja tallentaminen
- Kaatuneitten sotilaiden vanhempien, sisarusten ynnä muiden omaisten perinteen vaaliminen ja tallentaminen
- Sotasukupolven perinteen siirtäminen nuoremmille ja tuleville sukupolville

Kuva 1. Kaatuneitten Omaisten Liiton perinnetyö

2 Kaatuneitten Omaisten Liiton perinne- ja tukisäätiö

Perinneaikaan siirryttäessä on tärkeä määritellä perinnetyön tavoitteet ja ennakoida Kaatuneitten Omaisten Liiton ja sen jäsenjärjestöjen tekemän arvokkaan perinnetyön jatkuminen ja organisoituminen tulevina vuosina. Perusteilla oleva perinne- ja tukisäätiö tulee toimimaan KOL ry:n hallitukseen kiinteästi liittyvänä perinnetyötä suunnittelevana ja ohjaavana elimenä sille laadittujen sääntöjen mukaan.

Säätiön tarkoituksena on Suomen sodissa 1939–1945 kaatuneitten tai sodan seurauksen kuolleiden sotilaiden, sotaleskien, sotaorpojen ja muiden kaatuneitten omaisten perinteen vaaliminen sekä vaikeuksiin joutuneiden sotaorpojen tukeminen. Säätiö voi jatkaa toimintaansa sen jälkeenkin, kun KOL ry jäsenyhdistysten toiminnan hiipuessa ja jäsenkunnan vanhetessa lakkaa toimimasta. Säätiö voi edistää kaatuneitten omaisten perinteeseen liittyvää tutkimusta ja tiedottamista. Säätiö ylläpitää yhteyttä/kuulua jatkossa Tammenlehvän perinneliittoon.

3 Tammenlehvän Perinneliitto, perinneyhdistykset ja -toimikunnat

Tammenlehvän Perinneliitto (TAPE) on perustettu 24.4.2003. Sen perustajajäseniä ovat Sotainvalidien veljesliitto (2025), Suomen Sotaveteraaniliitto (2024), Rintamaveteraaniliitto (2023) ja Rintamanaisten Liitto (2013)². Liiton jäseninä on 24 veteraani-, maanpuolustus- ja perinnetyötä tekevää yhteisöä. Kaatuneitten Omaisten Liitto ry on kuulunut Tammenlehvän Perinneliittoon sen perustamisvuodesta lähtien.

TAPE:n tarkoituksena on edistää kansallista yhtenäisyyttä, ylläpitää maanpuolustustahtoa ja vaalia sotasukupolven kulttuuriperintöä. Sen toiminta-ajatuksena on koota yhteen yhteisöjä, jotka ovat kiinnostuneita, halukkaita ja kykeneviä osallistumaan liiton tarkoitusta edistävään perinnetyöhön. Perinneaikaan siirtymisen jälkeen (kun nykyiset veteraanijärjestöt lakkaavat vuonna 2025) TAPE tulee toimimaan veteraaniperinetyötä ja koko sotasukupolven perinnetyötä valtakunnallisesti koordinoivana elimenä.

Tammenlehvän Perinneliitto on julkaissut (6.12.2022) digitaalisen Perinneportaalin eli verkkosivuston, jonka tehtävänä on toimia kattavana veteraaniperinteen verkkopalveluna. Tammenlehvän perinneportaali www.sotiemmeperinne.fi mahdollistaa paitsi valtakunnallisen perinneaineiston, myös alue- ja paikallistason jäsenjärjestöjen perinneaineiston tallennuksen. Jokaisella alueellisella toimijalla on portaalissa oma osionsa. Osio rakentuu toimijan esittelystä, tavoitteista, ajankohtaisista asioista ja yhteydenottolomakkeesta. Lisäksi sivustoilla on omat osionsa muun muassa alueen museoille, sotamuistomerkeille, kirjallisuudelle, Pro Patria -tauluille ja sankarihautausmaille. Verkkosivustolle kerättyä materiaalia voidaan tarvittaessa nostaa portaalin etusivulle näkyviin helpottamaan tiedon löytymistä.

Tammenlehvän Perinneliitto tukee myös muita sodan perinnettä säilyttävien digitaalisten aineistojen hankkeita kuten Sotasampoa ja Sotamuistosampoa.

² Suluissa purkautumisvuosi.

Alueelliset perinneyhdistykset

Tammenlehvän perinneyhdistysten tehtävä on vaalia sotiemme 1939–1945 sotasukupolven perinteitä sekä arvoja ja toimia alueillaan perinnetyön koordinoijina ja toteuttajina.

Kuntien perinnetoimikunnat

Kuntatason perinnetoimikunnat tekevät käytännön perinnetyötä Perinneyhdistysten ohjauksessa. Esimerkkinä ohjauksesta on Pohjois-Pohjanmaan Tammenlehvän Perinneyhdistyksen ohjauskirje kunnille maaliskuussa 2022:

”Tammenlehvän Pohjois-Pohjanmaan perinneyhdistys ehdottaa, että jokainen Pohjois- Pohjanmaan kunta organisoi perinnetyön paikallisesti. Kuntaan perustettavan perinnetoimikunnan tai muun vastaavan tavoitteena olisi paitsi vaalia veteraaniperintöä myös laajemmin kerätä, taltioida, järjestää ja tuoda esille paikallista historiaa, perinteitä, kulttuuria, kuvia, kirjoituksia, esineitä ym. Perinnetoimikunta voisi toimia myös esimerkiksi vuosittain järjestettävien kansallisten juhlapäivien organisoimisessa (mm. itsenäisyyspäivä, kansallinen veteraanipäivä, kaatuneiden muistopäivä ym.). Kunnan koordinoiman perinnetoimikunnan kokoonpanoon on hyvä koota seurakunnan edustuksen lisäksi keskeiset paikalliset perinnetyötä tekevät toimijat ja myös osallistaa vahvasti nuoret ja koululaitos työhön mukaan. Kunnat ja seurakunnat toimivat yhteistoiminnassa Tammenlehvän Pohjois-Pohjanmaan perinneyhdistyksen kanssa. Tammenlehvän Pohjois-Pohjanmaan perinneyhdistys katsoo perustelluksi, että kunta nimeää paikallisen perinnetyön yhdyshenkilön.”

4 Perinnetyön toteuttaminen

Perinnetyöryhmä on listannut yksittäisiä perinnekohteita ja -käytäntöjä. Joihinkin käytäntöihin voidaan antaa vain suosituksia, esimerkkinä leskien ja sotaorpojen hautajaisten järjestelyt, joissa omaisilla on keskeinen rooli.

4.1 Sodissa kaatuneitten perinne

Sodissa kaatuneet tai sodan seurauksena kuolleet menettivät henkensä ja koko tulevan elämänsä isänmaan itsenäisyyden puolesta. Jälkipolvien tulee kunnioittaa sankarivainajien muistoa ja huolehtia siitä, että heidän muistonsa säilyy. Heitä tulee muistaa valtakunnallisissa juhlatilaisuuksissa, joista tärkein on Kaatuneitten muistopäivä.

Muistaminen ei saa rajoittua vain juhlapäiviin. Perinnetyö säilyttää ja siirtää kaatuneitten muiston tuleville sukupolville. Sotiemme perinnetyötä tehdään yhteistyössä alueellisten ja paikallisten järjestöjen sekä seurakuntien kanssa. Sen edistämisessä on kaatuneitten omaisilla, lähinnä sotaorvoilla, keskeinen rooli.

Kaatuneen sotilaan sotapoluista saa tietoja kotiarkistojen ja kirjallisuuden lisäksi tilaamalla Kansallisarkistosta sotilaan kantanäytteen.³ Tietoja menehtyneistä on saatavissa <http://sotasampo.fi/menehtyneet>. Sotapäiväkirjoja voi lukea tekemällä tietopyynnön Kansallisarkistoon (<https://astia.narc.fi/>). Esimerkkinä kirjoista Sinun puolestasi elää ja kuolla⁴, jossa on seurattu oulaistelaisten kaatuneiden sotapolkuja sotapäiväkirjojen kuvaamina talvi- jatko- ja Lapin sodan ajoilta.

Sankarivainajat kotiseudun multiin

Suomen sodanjohto päätti talvisodan aikana kaikkien kaatuneiden siirtämisestä haudattaviksi kotiseudulle. Suomi on ainoa maa, joka 2. maailmansodan aikana pyrki saamaan kaatuneet haudattaviksi kotiseudulle. Talvisodan alkaessa vainajat kuljetettiin ensin etulinjoilta kenttäsaaraloiden läheisyyteen. Kokonaisratkaisua kaatuneitten huollon järjestämisestä jouduttiin odottamaan, ja vainajat saatettiin haudata tilapäisiin kenttähautoihin, mutta vain väliaikaisesti. Päämajan käskystä perustettiin 24.1.1940 Kaatuneitten evakuoimiskeskukset, joihin kaatuneet kerättiin myöhempää kotiinkuljetusta varten. Sotilaan tunnistamisen mahdollisti jokaisen sotilaan kaulassa riippuva tuntolevy. Kaatuneen sotilaan alumiininen tuntolevy voitiin taittaa kahtia niin, että toinen osa jäi vainajan kaulaan ja toinen, samat tiedot sisältävä osa, voitiin naulata vainajan arkkuun.

Rajan taakse jääneiden sankarivainajien saattaminen haudattaviksi kotiseudun multiin

Talvi- ja jatkosodassa rajan taakse jäi kaatuneita tai kadonneita yhteensä noin 13 000 sotilasta. Kaatuneitten ruumiiden etsintöihin saatiin aikaan sopimus Suomen ja Venäjän välille 11.7.1992. Sen jälkeen noin 1 600:sta löydetyistä ja kotiin tuodusta kaatuneesta 430 on tunnistettu tuntolevyjen ja osin DNA-tunnistuksen avulla. Sotavainajien Muiston Vaalimisyhdistys ry vastaa käytännössä löydettyjen sankarivainajien saattamisesta haudattaviksi kotimaan multiin. Hakumatkoja Viipuriin on järjestetty lähes vuosittain.

Viipurin Pietari-Paavalin kirkossa siunattiin 22 sankarivainajaa kotimatalle 15.10.2019 (Kuva 1.). Karjalan kannakselta oli löydetty 20 ja Laatokan Karjalasta 2. Sankarivainajat siunasi matkaan emeritus kenttäpiispa Hannu Niskanen. Noutomatalla oli mukana myös sotaorpo Hannu Vainio, jonka kentälle jäänyttä isää oli etsitty tuloksetta vuosina 2015–2018 kuudella eri etsintäkerralla. Kahteen viimeiseen luutnantti Oiva Alitalon etsintään osallistui myös Hannu Vainio.

³ <https://kansallisarkisto.fi/tilaa-kantakortti>

⁴ Sepponen, K. 2023.

Kuva 1 Emeritus kenttäpiispa Hannu Niskanen ja Pietari Paavaliin kirkon kirkkoherra Vladimir Dorodni siunaamassa löydettyjä sankarivainajia. Oikealla Hannu Vainio kantamassa sankarivainajan arkkua.

Lähde: Hannu Vainio, 2020: Saara ja Oiva, Sota-ajan kirjeitä, Paino-Kaarina Oy.

Sankarihautajaiset

Sankarihautajaisten kuvaukset ovat perinnetietoa, jota löytyy vielä monista sotaorpojen kodeista tallennettavaksi arkistoihin, museoihin ja perinnehuoneisiin. Kuvaukset sankarihautajaisista vaihtelevat riippuen esim. siitä, kuinka monta sankarivainajaa haudattiin samalla kertaa. Seuraavassa on kuvaus Akaan kuudensista sankarihautajaisista 21.04.1940 (Akaan Seudun lehtileikkeen mukaisesti):

“Akaan kirkossa toimitettiin sunnuntaina kuudennet sankarihautajaiset. Kirkko oli koristettu kukin ja katajain, ja väkeä oli tilaisuuteen saapunut niin runsaasti, että kaikki eivät mahtuneet kirkon sisälle. Kuorissa lepäsi Suomen lipuin peitetyissä arkuissa 8 sankarivainajaa: (nimet lueteltuina). Toijalan seudun rintamamiesyhdistyksen ja suojeluskunnan liput olivat kunniavartiossa arkkujen ääressä. Tilaisuus aloitettiin laulamalla virsi 291, minkä jälkeen kirkkoherra, kenttäpappi O.E. Närhi puhui Joh. 14:1 johdolla kohdistuen sanansa vainajien omaisille sekä muille kuulijoille. Mieskuoron laulettua toimittivat pastori K. Korpinen ja kirkkoherra Närhi vainajien siunauksen. Toimitus päättyi kuorolauluun ja liturgiseen alttaripalvelukseen, jonka suorittivat molemmat papit yhdessä. Kun oli laulettu kaksi viimeistä säkeistöä virrestä 615, alkoi seppelten laskeminen. Paitsi omaisten ja ystävien seppeleitä, tuotiin arkuille Akaan, Sääksmäen ja Kalvolan suojeluskuntien, Akaan seurakunnan sekä aseveljien seppeleet. Suojeluskuntapiirin seppelettä laskiessa puhui pastori Korpinen. Mieskuoron laulettua kannettiin arkut surumarssin sävelten soidessa sankarihautaan, jonne ne laskettiin sotilaallisin kunnianosoituksin. Kirkkoherra Närhi luki haudan äärellä vielä Herran siunauksen, ja harras surujuhla päättyi saattoväen laulamaan virteen “Sun haltuus’ rakas Isäni”.

Kuva 2 Akaan sankarihaudat sotien jälkeen. Talvisodassa 12.3.40 kaatuneen sotilaan kuolinilmoitus Akaan Seudussa. Lähde: Hanna Tähden kotiarkisto.

4.2 Sotaleskien perinne

Sodassa puolisonsa menettäneet sotalesket joutuivat huolehtimaan lapsista ja perheen toimeentulosta usein ilman vakinaista ammattia. Sodanaikaisessa yhteiskunnassamme perheen toimeentulo oli yleensä laskettu isän ammatin varaan. Sodan jälkeen sotalesket kasvattivat uutta sukupolvea, kamppailivat toimeentulosta ja rakensivat sodanjälkeistä Suomea. Heidän työnsä on ollut osana hyvinvointiyhteiskunnan rakentamista. Sotaleskien perinne on uurastuksen ja peräänantamattomuuden perinne, mikä tulee siirtää tuleville sukupolville.

Sotien 1939–1945 jälkeen Suomessa oli noin 30 000 sotaleskeä. Puolison kuolema merkitsi taloudellista muutosta ja elämää yksinhuoltajina. Sotaleskien ryhmä ei ollut sosioekonomisesti yhtenäinen. Vain pieni osa oli kouluttautunut ammattiin. Noin kolmanneksella sotaleskistä oli kolme lasta tai enemmän. Uudelleen avioitumista tapahtui, vaikka sitä saatettiin paheksua. Avioituttuaan leski menetti eläkkeensä. Eläkkeen saajien määrä vähenikin vuoteen 1950 mennessä avioitumisen myötä alun 30 000:sta noin 17 190:een. Vuonna 1954 se oli 13 626 eli alle puolet alkuperäisestä.

Ensimmäinen yleinen sotilastapaturmalaki laadittiin vuonna 1938. Sen mukaan kaatuneen sotilaan leskelle ja lapsille tuli maksaa huoltoeläkettä. Vuonna 1941 annettu sotatapaturmalain mukaan huoltoeläke oli jaettu kuuteen korvausluokkaan. Suuruuden määritteli kaatuneen sotilasarvo. Sotamiehen ja aliupseerin leski sai alimman luokan eläkkeen, joka oli 5 796 mk (noin 371 €/v): Korvausluokassa 6 vastaavasti eläke oli 13 860 mk (noin 760 €/v). Sodan jälkeen, vuonna 1948 tuli voimaan sotilasvammalaki. Lesken vuotuiseksi eläkkeeksi tuli 36 000 mk (1 857 €/v), ja korvausluokat poistuivat. Lisäeläkkeen (2 700 mk/vuosi) saattoi saada erillisellä anomuksella perusteluina sairaus ja työkyvyttömyys. Lapsettomalle vuotuisen eläkkeen suuruus oli 12 000 mk (609 €). (Eurot on laskettu Tilastokeskuksen rahanarvon muuntimella <https://www.stat.fi/tup/laskurit/rahanarvonmuunnin.html>) Metsätyömiehen kuukausipalkka vuonna 1945 oli noin 17 000 mk, joten lesken vuotuinen eläke vastasi suunnilleen metsätyömiehen kahden kuukauden palkkaa⁵.

Huoltoeläkkeiden alhaisuuden takia katsottiin tarpeelliseksi säätää laki sotaleskien työhuollosta. Jos sotaleskellä jo oli ammatti, häntä autettiin työpaikan saannissa. Ammatin puuttuessa leskelle suositeltiin ammattiopetusta muun muassa modistiksi, ompelijoiksi ja tekokukkien tekijöiksi. Myös konekirjoitus- ja kirjanpitokursseja järjestettiin. Moni leski ei pienten lasten takia voinut ajatella kurseille menoa. Oli turvaututtava satunnaisiin ansiotöihin muun muassa siivoojina, pyykinpesijöinä, maatalous- ja tehdastyöläisinä.

Sotaleskien toimeentuloa koskeva lainsäädäntö

- HE 20/1942 Hallituksen esitys Eduskunnalle lainsäädännöksi sotaleskien työhuollosta
- L364/2943 Laki sotaleskien työhuollosta
- A 365/1943 Asetus sotaorpojen ja sotaleskien työhuollosta, työhuoltolautakunnan perustamisesta sosiaaliministeriöön
- L 366/1943 Laki Sotatapaturmalain muuttamisesta
- L 404/1948 Sotilasvammalaki
- A 1076/2021 Valtioneuvoston asetus sotainvalidien puolisoitten ja leskien sekä sotaleskien kuntoutuksesta vuonna 2022.⁶

⁵ Haapalahti, S. 2007.

⁶ [Avoin data – Digitoidut \(eduskunta.fi\)](https://www.eduskunta.fi)

Suruviestit

Ylimääräisten harjoitusten (YH) alkaessa kaatumisen ilmoittamisesta omaisille ei ollut minkäänlaisia ohjeita. Taistelutoiminnan alettua annettiin 3.12.1939 kaikkia sotilaspastoreita koskevan määräyksen, jonka mukaan heidän tulee ilmoittaa tietoonsa tulleet kaatumis- ja katoamistapaukset kotijoukkojen esikunnalle. Tämän tuli välittää tieto suojeluskuntapiirin kautta kotipitäjän kirkkoherralle, jonka velvollisuus oli toimittaa suruviesti edelleen henkilökohtaisesti omaisille. Tieto sotilaan kaatumisesta pyrittiin saamaan välitetyksi omaisille ennen kuin kaatuneen ruumis saapui kotipaikkakunnalle. Oikeus käyttää ennakkoilmoituksissa puhelinta tai sähkettä annettiin 31.12.1939. Rovastintoimistosta soitettiin suojeluskuntapiirille ja edelleen kotiseurakunnan kirkkoherralle, joka vei tiedon henkilökohtaisesti perille. Joissakin tapauksissa suruviestin perheelle toi lomalle päässyt asetoveri, jolle esimies oli uskonut suruviestin/osanottokirjeen nopean toimittamisen.

Alussa ilmoitusten sisällöt vaihtelivat. Kun tarvittavia lomakkeita ei ollut, pastorit lähettivät vapaamuotoisia ilmoituksia/osanottokirjeitä. Pappaja askarrutti osanottokirjeiden riittävän osanottava sisältö. Omaisten tuli saada tunne siitä, että pappi oli paneutunut heille rakkaan kaatuneen kohtaloon eikä pitänyt sitä vain yhtenä monista. Virallinen teksti ilmoituksiin saatiin joulukuun 1939 puolivälissä. Osanoton ja lohdutuksen lisäksi pyrittiin kertomaan jotakin kaatuneen viimeisistä hetkistä. Vastaanottajilleen osanottokirjeet olivat suruviestejä, joiksi niitä yleisesti kutsuttiin. Sotilaspappien ja sotilaspäälystön allekirjoittamia osanottokirjeitä on kodeissa säilytetty arvokkaina muistoina. Niiden tallennus jälkipolville on tärkeää perinnetyötä.

Suruviestien keräämisestä tiedotettiin jäsentiedotteissa ja jäsentilaisuuksissa sekä Huoltoviestilehdessä. Kaatuneitten omaisia pyydettiin lähettämään kopiot kotiin tulleista suruviesteistä ja lupa aineistojen julkaisemiseen. Osa materiaalista tuli sähköisenä, osa paperiversiona. Käytännön työ toteutettiin osana Jokilaaksojen Sotaorpojen Suomi 100 -hanketta. Hankkeen aikana tallennettiin 37 suruviestiä, 2 omaisille lähetettyä kirjettä, joissa kerrottiin omaisen kaatumisesta sekä kaksi kirjettä Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden yksikön kansanperinteen arkistosta. Kaija Sepponen kokosi aineiston yhdeksi asiakirjaksi ja se on tallennettu esim. www.kolry.fi, www.sotaorvot.fi ja www.hyol.fi osiossa Opetuksen tueksi / Pedagogiikka HI. Myöhemmin aineisto on liitetty osaksi Sururisti-kirjaa⁷.

⁷ Sepponen, K. 2020.

Esimerkki kahdesta erilaisesta suruviestistä:

"29.12.1943

Herra A. Arvio Oulainen

Kiittäen kirjeestänne saan kertoa seuraavaa: Olavi Arvio haavoittui matkalla vartiopaikalta korsulle, kun vihollinen antoi kovan tykistökeskeytyksen. Samalla kertaa vihollinen tulitti konetuliaseilla, joten ei tiedetä varmaan, oliko sen haavan, jonka Olavi sai päähänsä, aiheuttanut kranaatin siru vai luoti. Heti haavoituttuaan Olavi kuljetettiin joukkosidontapaikan kautta kenttäsairaalaan, jossa hän seuraavana päivänä kuoli.

Kenttäsairaalaan vietäessä hän oli vielä niin tajuissaan, että osasi sanoa nimensä ja kysyä mihin hän on haavoittunut mutta muuta hän ei puhunut. Soitin tänään kenttäsairaalaan ja kysyin sitä, joka oli Olavia hoitanut viime hetkinä, oliko Olavi puhunut mitään tai jättänyt tervehdystä kotiinsa, ja hän sanoi, ettei Olavi ollut jaksanut puhua mitään. Siunattua Uutta Vuotta toivottaen

Paavo Päivänsalo, Sotilaspastori, 5616/ikpk."

III/KTR6

25.1.1940

Pastori

Rva Maiju Väre

Pori

"Raskain mielin ilmoitan, että miehenne alik. Eino Väre uhrasi elämänsä 22.1.1940 isänmaan puolesta.

Tällaiselle elämän vaiheelle kaikilla on lohduttavaa tietää, että miehenne kaatui sankarina, ilman tuskaa, oikean asian puolesta.

Ja suurimman lohduttaa antaa tietoisuus siitä, että elämämme on hyvän Jumalan hoidossa. Mitään ei tapahdu ilman hänen tahtoaan. Se Herra, joka on nähnyt hyväksi ottaa pois miehenne, on arnessaan huolehtiva teistä ja lapsestanne.

Jumala antakoon Teille, rouva Väre, voimia kantamaan taakkanne ja Hän teitä lohduttakoon.

Pastori Lauri Kauppinen

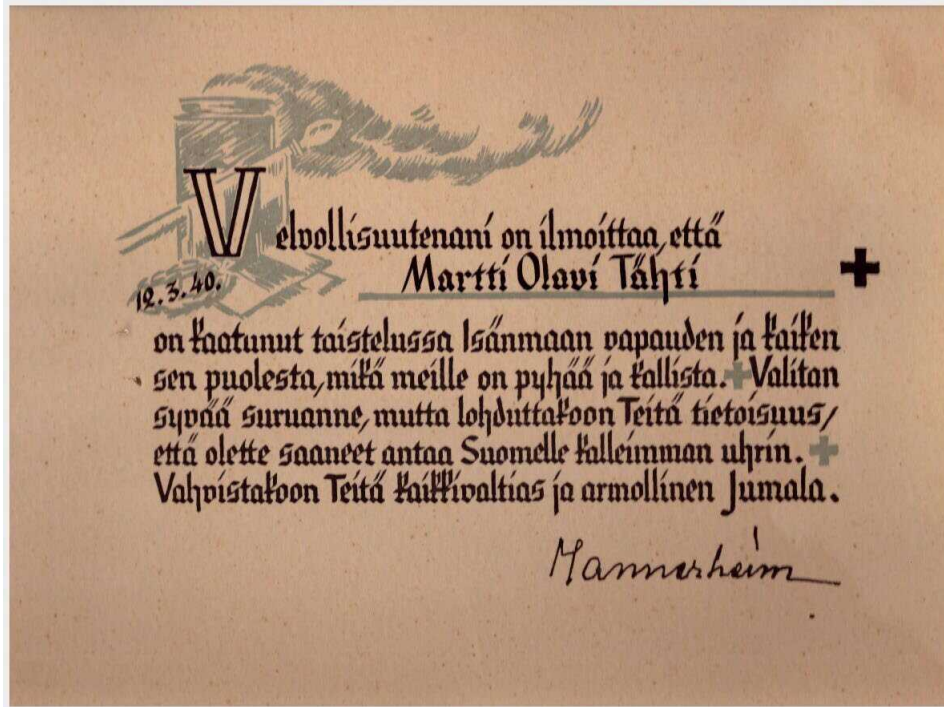
P.S. Rakas vainajanne on lähetetty jo kotia. Kun "korsu", jossa alik. Väre asui, tuhoutui täydellisesti, ei mitään vainajan omaisuutta jäänyt lähetettäväksi".

Mannerheim-adressi

Mannerheim osoitti suruvalittelunsa sodassa kaatuneen perheelle allekirjoittamallaan suruadressilla.

Adressin tekstin oli laatinut professori Yrjö E. A. Alanen ja sen oli kuvittanut Hugo Trentzsch.

Mannerheim hyväksyi adressin 3.12.1939 ja antoi samalla nimikirjoituksensa painantaa varten. Monissa kodeissa Mannerheimin allekirjoittama addressi kehystettiin ja laitettiin arvokkaalle paikalle kodin seinälle. Adresseja vaalitaan sotaorpojen kodeissa sodassa kaatuneen isän muistona.

Kuva 3 Mannerheim-adressi
Lähde: Hanna Tähden kotiarkisto.

Vapaudenristin Sururisti

Talvisodan aikana päätettiin antaa 4. luokan vapaudenristi mustassa surunauhassa kentällä kaatuneen sotilaan lähimmälle omaiselle.⁸ Leski, vanhin tytär tai äiti olivat oikeutettuja kantamaan sururistiä (yksi kerrallaan), mutta miespuoliselle omaiselle merkki annettiin vain muistoesineeksi. (A550/18.8.1944, muutoshistoria: 500/1939, 748/1940, 775/1942) Yleisesti tätä kunniamerkkiä kutsutaan Sururistiksi. Lesken kuoltua kanto-oikeus siirtyi vain vanhimmalle tyttärelle tai päättyi suvussa kokonaan. Jo talvisodassa kaatuneitten lähiomaiset saivat sururistin kunniakirjoineen. Monissa kodeissa kunniakirja ripustettiin seinälle Mannerheimin suruadressin rinnalle.

⁸ A 550/18.8.1944.

Kuva 4 Vapauden ristin Sururisti ja luovutusasiakirja.
Lähde: Hanna Tähden kotiarkisto.

Sotalesken hautajaiset (suosituksia)

Sotaleski siunataan haudata hänen uskontokuntansa järjestyksen mukaisesti kirkossa, kappelissa tai haudalla. Siunaustilaisuuden järjestelyistä voidaan omaisille antaa vain suosituksia:

- Arkun viereen Suomen lippu ja Kaatuneitten Omaisten Liiton lippu sekä mahdollinen paikallisen yhdistyksen lippu. Liput asetetaan etukäteen lipputelineisiin siten, että Suomen lippu on yleisöstä katsoen arkun vasemmalla puolella ja järjestöjen liput oikealla puolella. Käytännön syistä voi Suomen lippu olla myös arkun oikealla puolella lähinnä arkkua.
- Arkun pätyyn lasketaan sydämenmuotoon sidottu kukkalaite "Äidin sydän" omaisten kanssa sovitulla tavalla. Ensimmäinen Äidinsydän-seppele laskettiin 5.10.2020.
- Musiikki kukkalaitteen laskemisen yhteydessä esim. Oi kallis Suomenmaa, Finlandia ja Narvan marssi.
- Kaatuneitten Omaisten Liitto ry:n hautakivilaatta hautakiveen omaisten kiinnittämänä. Laatan voi tilata Kaatuneitten Omaisten Liitosta.
- Kuolinilmoitukseen Kaatuneitten Omaisten Liitto ry:n logo. Sitä on saatavana myös uurnahautakivilaattana.

Kuva 5 "Äidin Sydän"-kukkalaite, äidin kuolinilmoitus ja sotalesken hautakivilaatta.

Lähteet: Äidin Sydän -kukkalaite Aune-Inkeri Keijonen; Äidin kuolinilmoitus, Leena Kostamo; hautakivilaatta <http://kolry.fi>

Sotaleskien siunaus - ja muistotilaisuuksien perinteitä on alettu kehittää vasta 2020-luvulla. Alla on esimerkki sotalesken siunauksen ja muistotilaisuuden ohjelmasta vuodelta 2023.

Siunaustilaisuus	Muistotilaisuus
<i>Vanha virsi Taalainmaan karjamajoilta Virsi 338</i>	<i>Virsi 472,1. säkeistö</i>
<i>Kukkatervehdykset</i>	<i>Ruokailu</i>
<i>Finlandia</i>	<i>Virsi 581 Adressit</i>
<i>Äidin sydän -kukkaseppele</i>	<i>Muistot äidistä kuvina ja tarinoina</i>
<i>Siunaaminen Ota minut vastaan.</i>	<i>Muistelukset ja vapaa sana</i>
<i>Virsi 555 Järnefeltin kehtolaulu</i>	<i>Äidille tärkeät kirjoitukset</i>
	<i>Virsi 971</i>
<i>Pappi Rauli Junntila</i>	<i>Mun kanteleeni kauniimmin taivaassa kerran soi</i>
<i>Kanttori Elisa Kilpivaara</i>	<i>Loppurukous</i>
<i>Suntio Ismo Salmu</i>	<i>Virsi 462</i>
	<i>Kahvi</i>

4.3 Sotaorpojen perinne

Sotaorvot menettivät sodan seurauksena isänsä, joissakin tapauksissa äitinsä tai jopa molemmat vanhempansa. Henkisen kärsimyksen lisäksi isän menettäminen merkitsi perheessä muun muassa köyhyyttä ja turvattomuutta. Monet sotaorvot joutuivat liian varhain ottamaan vastuuta perheen toimeentulosta. Sotaorpo kärsi sodasta tavalla, jota ei ole riittävästi ymmärretty. Isän menetys ja sen negatiiviset seuraukset jättivät pysyviä jälkiä, joiden vaikutukset voidaan tunnistaa vielä vanhuudessa. Sotaorvot jäivät usein vaille tukea. Yleinen puhumattomuuden kulttuuri pahensi tilannetta. Kiireisessä työelämässä hyvinvointisuomea rakennettaessa sotaorpoudesta ei puhuttu. Vasta eläkkeelle pääsyn kynnyksellä, 2000-luvun taitteessa, sotaorvot ottivat itse asian esille ja järjestäytyivät sotaorpoyhdistyksiksi. Henkiset patoutumat ja traumat ovat edelleen selvittämättä.

Sotaorpojen kokemukset muodostavat perinteen, joka on koottu moniin julkaistuihin sotaorpojen kertomuksiin, lehtikirjoituksiin, omakustanteisiin kirjoihin ja tietokirjoihin, mutta jonka saattamista yleiseen tietoisuuteen ja perinnetiedoksi on jatkettava. Sotaorpojen kertomuksia käsittelevistä kirjoista on luettelo KOL ry:n nettisivuilla (www.kolry.fi).

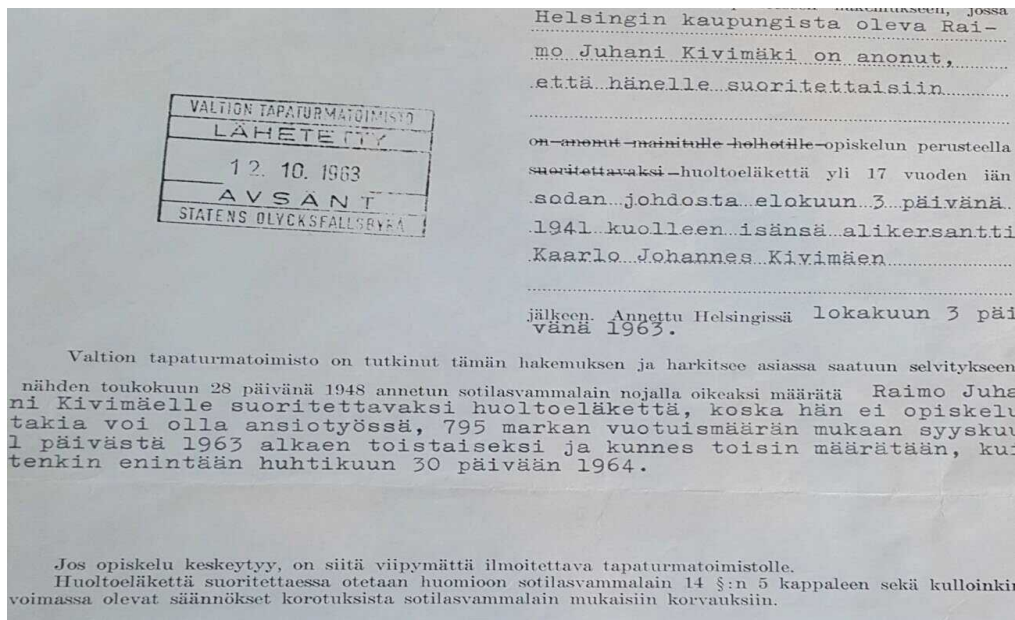
Valtion lakisääteinen tuki sotaorvoille

Sotaorvon vuotuisen lakisääteisen eläkkeen suuruus 17 ikävuoteen saakka oli 21 000 mk eli noin 1 083 euroa. Vuonna 1943 hyväksytty työhuoltolaki turvasi sotaorvoille sen tasaisen koulutuksen, jonka isä olisi pystynyt tarjoamaan, jos olisi saanut elää. Työhuoltolaki ohjasi sotaorpoja käytännössä parin vuoden pituiseen ammattikoulutukseen, jossa opiskelu ja opiskelija-asunnossa asuminen oli ilmaista. Koulutusta voitiin poikkeustapauksessa pidentää ja tukea apurahalla. Koulutus ohjasi sotaorpoja käytännön aloille ja täten fyysisesti raskaisiin ammatteihin. Esimerkiksi maatalousväestöön kuuluville esitettiin koulutusta maaseudun tarpeita palveleville aloille.

Työhuoltolain mukaan koulutuksen ensimmäiset kolme kuukautta olivat koeaikaa, jonka aikana koulun johtajan tuli ilmoittaa kirjallisesti, oliko valittu ala sotaorvolle sopiva.

Koulutusalan muutos sallittiin vain kerran.

Erityisanomuksesta sotaorvon oli mahdollista saada huoltoeläkettä opintojen vuoksi 24-vuotiaaksi saakka. Paikkakuntaکوhtaaisessa ohjauksessa oli suuria eroja. Tiedotus opiskelumahdollisuudesta ei tavoittanut kaikkia. Alla esimerkki sotaorvon saamasta positiivisesta päätöksestä.⁹

Kuva 6. Valtion tapaturmaviraston päätös huoltoeläkkeestä opiskelua varten.
Lähde: Raimo Kivimäen kotiarkisto.

⁹Kivimäki, R. 2018.

Osa sotaorvoista jatkoi oppikouluun, jossa oli mahdollista vapautua lukukausimaksusta kunnan sosiaalilautakunnan tai oppilaitoksen johtokunnan päätöksen mukaan. Vapautuksen saivat myös muut opinnoissaan hyvin menestyneet varattomien perheiden lapset. Kirjojen ja kouluvälineiden hankintaa tuettiin tiettyyn rajaan saakka kuitteja vastaan. Lukioon ei monikaan jatkanut, ja korkeakouluopintoihin vain harva päätyi. Moni ei uskaltanut suunnitella akateemista uraa suurien kustannusten takia. Lainsäädäntö ei ottanut huomioon sotaorvon taipumuksia teoreettisille tai taiteellisille aloille.

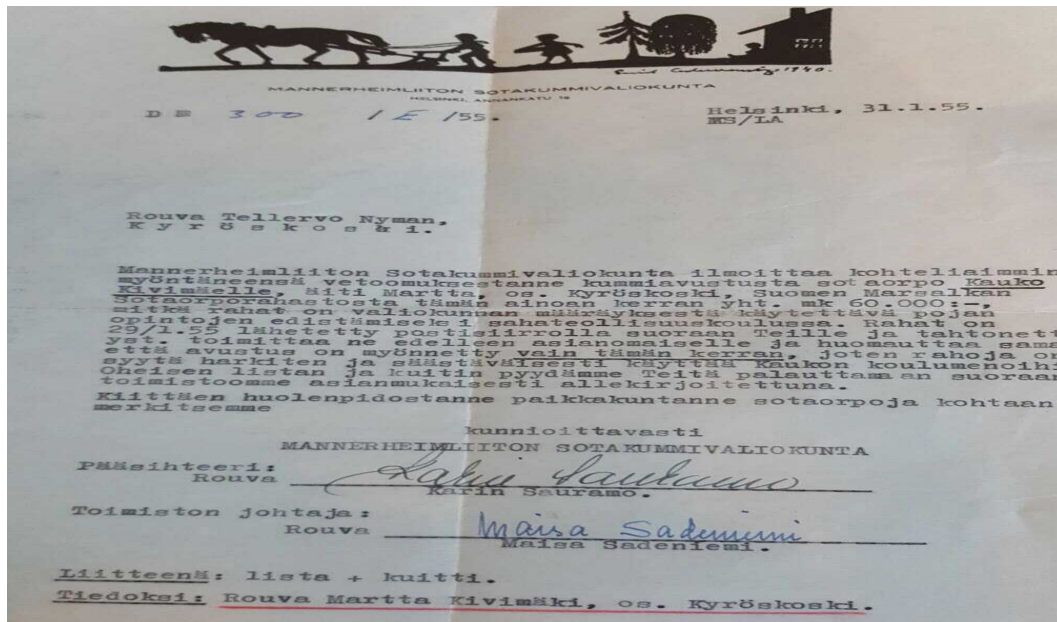
Sotaorpojen valtion tukea koskeva lainsäädäntö:

- L 404/1948 Sotilasvammalaki, eläkkeen suuruus ja jatkuminen 17 v. saakka
- Koulutustuki
- HE 15/1943 Hallituksen esitys sotaorpojen työhuollosta
- A 365/1943 Sotaorpojen ja sotaleskien sekä väliaikaisen työhuoltotoimiston perustamisesta sosiaaliministeriöön.

Sotaorpojen opiskelun muut tukijat

Kyösti Kallion rahasto (perustettu 1939) tuki sotien aikana sotaorpojen toimeentuloa ja avusti myöhemmin sosiaaliministeriön yhteyteen siirrettynä sotaorpojen koulutusta, jos heillä ei ollut lakisääteistä koulutusmahdollisuutta.

Mannerheimin lastensuojeluliiton Sotakummivaliokunta perustettiin vuonna 1940. Se hankki kotimaasta ja ulkomailta yksityisiä ja yhteisöjä sotakummeiksi, jotka tukivat sotaorpoja taloudellisesti, yleensä sodan aikana ruoka- ja vaatelähetyksin.

Kuva 7 Mannerheimin Sotavaliokummin päätös.

Lähde: Raimo Kivimäen kotiarkisto

Tiedottamisen ongelma

Kaikki eivät saaneet tietoa koulutusmahdollisuudesta. Yleistä olikin, että kansakoulun päätyttyä sotaorpo hakeutui suoraan töihin maataloihin, metsätyömaille ja rakennuksille. Oli saatava nopeasti ansiota perheen toimeentulon tukemiseksi varsinkin, jos perheessä oli nuorempia sisaruksia. Yleisesti sotaorvon tukena oli vain lakisääteinen eläke 17-vuotiaaksi saakka. Opintotukiin liittyvä palveluohjaus ei toiminut. Parhaiten tietoa saivat sotaorvot, joiden äidit olivat aktiivisia tiedonhaussa.

Sotaorpo-evakkolapset

Osa evakkolapsista oli sotaorpoja, jotka menettivät sodassa toisen tai molemmat vanhempansa tai koko perheensä. Lisäksi he menettivät kotinsa, joutuivat evakkomatkalle ja vieraisiin olosuhteisiin. Heidän kohtalonsa oli erityisen vaikea.

Evakkomatkan kokemukset saattoivat olla traumatisoivia ja jättivät jälkensä koko tulevaan elämään. Evakko-sotaorvot kertovat, että he vielä aikuisenakin näkevät painajaisia tapahtuneesta.

Evakkolapsia oli noin 80 000. He joutuivat Suomen sotien aikana 1939–1945 lähtemään kotiseuduiltaan. Heidän kotinsa sijaitsivat alueilla, jotka joutuivat sotatoimien kohteeksi, kuten Karjala, Kannas, Petsamo, Salla ja Kuusamo. Evakkomatkat olivat usein pitkiä ja vaikeita, ja lapset joutuivat sopeutumaan uusiin olosuhteisiin. Monet heistä menettivät vanhempansa tai koko perheensä. Evakko-sotaorvot kantavat kokemuksiaan mukanaan vielä aikuisenakin

Näin kertoo rajaseudulta kotoisin oleva sotaorpo:

”Evakkomatalla jouduimme lastenkotiin, vanhin veli meni sukulaisiin ja me nuoremmat lastenkotiin. Oli luultavasti välirauhan aika. Siellä oli työssä kaksi venäläistä sotavankia. Heillä oli aseistettu vartija. Toinen vangeista opetti minulle venäjää, hän istui kannolla, minä polvella. Lehmien juottohomma kuului meidän lasten jokapäiväisiin tehtäviin, vaikka siellä oli karjako. Suomalaiset sotilaat olivat miehittäneet Kianta-järven rannat ja miinoittaneet ne. Lähellä lastenkotia oli saksalaisten sotilaiden leiri. Marjoja vastaan saimme joskus sotilailta jäätynyttä makaronivelliä.”¹⁰

¹⁰ Juselius, T. 2005.

Sotaorpo-sotalapset

Suomen sotien aikana 1939–1945 lähetettiin kaikkiaan 75 000–80 000 lasta muihin pohjoismaihin. Heistä jopa 15 000 jäi pysyvästi Skandinaviaan asumaan¹¹. Helsingin rautatieasemalta lähti 13 000 lasta. Aluksi lapsia kuljetettiin laivalla Turusta, myöhemmin junalla Tornion ja Haaparannan kautta.

Alkuvaiheessa lähetettiin

2–7-vuotiaita lapsia.

Myöhemmin ikäraja nostettiin kymmeneen vuoteen. Viranomaisten määrittelemiä siirtoerusteita olivat esimerkiksi äidin paluu Karjalaan jälleenrakennustöihin, lapsen sairaus, perheen monilapsisuus, isän olo rintamalla tai kaatuminen, vanhempien työssäkäynti tai evakuointi. Lasten siirrot olivat suhteessa maiden väkilukuun toisen maailmansodan ennätystasoa.

Isän kaipauksen lisäksi oli ikävä äitiä ja muita läheisiä. Sotaorpo Matti Höök kuvaa sotalapsena olemista seuraavasti¹²:

”Lähtö Ruotsiin oli kova juttu. Olin 5-vuotias ja mukana ollut pikkuveljeni oli 3-vuotias. Lähtiessämme Helsingin rautatieasemalla itkettiin kovasti ja myös myöhemmin. Olimme matkalla kohti tuntemattomia päämääriä. Kiersimme junalla pohjoisen kautta Etelä- Ruotsiin. Jossakin Pohjois-Ruotsissa lapset tarkastettiin, pestiin ja tutkittiin. Kun aikanaan palautettiin omat vaatteet, niin ne eivät välttämättä olleet omia, vaan olivat vaihtuneet. Sain paljon huonommat vaatteet kuin minulla oli ollut lähtiessäni. Olin siitä hyvin katkera. Elämä Ruotsissa alkoi vähitellen sujua varsin mukavasti. Aluksi oli hankalaa, kun en ymmärtänyt ruotsinkielestä mitään. Lapset kuitenkin sopeutuvat varsin helposti, varsinkin jos heitä kohdellaan hyvin. Kielikylvyssä vieraan kielen oppii nopeasti.”¹³

Valtaosa lapsista sijoitettiin yksityiskoteihin, pieni vähemmistö päätyi lastenkoteihin tai sairaaloihin. Yksityiskodeissa lapset saivat luoda läheisiä suhteista uusiin perheenjäseniin. Sopeutuminen uuteen perheeseen, kieleen ja kulttuuriin ei aina ollut helppoa. Hyväksyntä pihan lasten joukkoon jouduttiin hankkimaan tappeluja voittamalla.

”Yritin tutustua pihan lapseen, mutta kun menin lähemmäksi, he siirtyivät johonkin kauemmas. Menin usein seuraamaan pikkulasten leikkejä ja kuuntelemaan heidän puheitaan. Istuin hiljaa penkillä ja osallistuin silmillä heidän leikkeihinsä. Rupesin piirtämään perheitä. Yhä uudestaan ja uudestaan, kun sain sopivan paperinpalan. Perheeseen kuului yleensä kymmenen lasta ja jokaisen viereen kirjoitin nimet. Jokaisella oli kaunis ulkomainen nimi, ei koskaan suomalainen.”¹⁴

¹¹Sotalapset 2000-luvulla - sotalapsen elämänvaiheista nuorille - vuorovaikutuksellinen sivusto (sotaorvot.fi)

¹²Sepponen 2020.

¹³Höök, M. 2017.

¹⁴Junto, T. 2005.

Vaikka sopeutuminen oli vaikeaa, monille sotalapsille uudet perheet tarjosivat koulutusmahdollisuuden, turvaa ja paremman tulevaisuuden. Jokainen sotaorposotalapsi koki tilanteen omalla tavallaan. Jotkut sopeutuivat nopeasti, kun taas toiset tarvitsivat enemmän aikaa.

Siirtojen piti alun perin olla väliaikaisia. Kotiin palaavat sotaorvot kokivat uudelleen vanhempien menetyksen joutuessaan jättämään kasvatusvanhempansa, joihin olivat kiintyneet. Suomen kielikin oli jo useimmiten unohtunut.

Marielund kesäleiri- ja virkistyspaikkana

KOL ry hankki vuonna 1948 (osaksi Ruotsista saadulla lahjoituksella 9 milj. mk) Kaksikerran kuntaan kuuluvasta Satavan saaresta Marielundin huvilatilan (pinta-ala 11,5 ha, noin 12 km Turun keskustasta). Peruskorjauksen jälkeen tiloihin siirtyi Liiton 1947 perustama sotaorpojen vastaanottokoti Humppilasta Urpilan kartanon vuokratiloista. Orpokotia ylläpidettiin osin keräyksin, osin avustuksin. Kodissa oli aluksi 21 lasta, joista muutama täysorpo asui siellä vakituisesti. Kevääseen 1949 mennessä sijoitusanomuksia oli jo 90.

Niistä jouduttiin hylkäämään tilanpuutteen vuoksi 26, joten paikan sai 64 sotaorpoa. Myös KOLry:n toimisto siirtyi Marielundiin. Vuonna 1951 Marielundiin valmistui lisärakennus ja orpokoti muutettiin soteleskien vanhainkodiksi.

Marielundissa järjestettiin virkistys-, loma- ja kesäleiritoimintaa, jolla oli suuri merkitys soteleskien henkisen virkistymisen ja kuntoutumisen kannalta. Sotaorvoille kesäleiri oli suosittu sosiaalinen ja liikunnallinen tapahtuma. Marielund myytiin suurien ylläpitokustannusten vuoksi vuonna 2006 ja Liiton toimisto siirtyi Helsinkiin.¹⁵ Läheskään kaikki sotelesket ja sotaorvot eivät saaneet tietoa Marielundin tarjoamista mahdollisuuksista.

Kuva 7 Tampereen alaosaston joululounas Marielundissa.
Lähde: Huoltoviesti 2004. Helena Kallion kotiarkisto.

¹⁵ Välimäki, H, Kemppe, J. 2016. ”Kaatuneitten Omaisten Liitto 70 vuotta s.236–261.

Marielund

*Marielund, helmi saaristossa.
Koti yksinäisten ihmisten, soteleskien ja orvonkin.*

*Luonnon rauha.
Luonnon kauneus.*

*Luonnonkukat kevätkesällä.
Puutarhakukat kukkii kesästä syksyyn.*

*Toimintaa talvisin
terveyskylpylän muodossa
saunoen, uiden, hoidattaen, ja
vain rentoutuen.*

*Tervetuloa Marielundiin!
Vieno Hyttinen*

Valtiovallan kunnianositus sotaorvoille 2013 ja Sotaorpotunnus 2014

Valtiovalta osoitti kunnioituksensa Suomen sodissa vuosina 1939–1945 isänsä ja/tai äitinsä menettäneiden sotaorpojen arvokkaasta uhrauksesta isänmaamme puolesta Kaatuneitten Omaisten Liitolle lähetetyllä kirjeellä (päiväty 27.09.2013), jonka allekirjoittajina olivat pääministeri Jyrki Katainen ja sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikko.

Kaatuneitten Omaisten Liiton tilaama, taiteilija Aimo Vuorisen suunnittelema Turun Merkkimitalin valmistama sotaorpotunnus otettiin virallisesti käyttöön 6.– 7.9.2014 Turussa pidetyillä liiton Valtakunnallisilla Hengellisillä ja Kulttuuripäivillä. Sotaorpotunnuksen aiheena on ranskanlilja (fleur de lis), joka edustaa vapauden ihannetta. Hopean väri kertoo, että arvostamme tunnustamme. Risti tunnuksen alaosassa viittaa isämme tai äitimme rintamalla antamaan uhriin. Pieni vaakunaleijona keskellä edustaa isänmaata ja on merkinä valtiovallan meille suomasta tunnuksesta.

Vanhemman sotaorpopologon on suunnitellut graafikko, sotaorpo Reijo Ström vuonna 2002. Sitä on myös saatavana rintamerkipinssinä ja hautakivilogona.

Kuva 8. Sotaorpotunnus (vasemmalla) ja sotaorpologo (oikealla).

Lähteet: <http://kolry.fi> , <https://www.sotaorvot.fi>

Sotaorvon hautajaiset (suosituksia)

Siunaustilaisuus:

- Siunaustilaisuudessa arkun viereen Suomen lippu, Kaatuneitten Omaiset Liitto ry:n lippu, paikallisen yhdistyksen lippu (Suomen lippu seurakunnasta katsoen arkun vasemmalle puolelle ja järjestöjen liput vastaavasti oikealle)
- Sinivalkoinen kukkalaite
- Arkun pätyyn voidaan laittaa kunniamerkkityynylle sotaorpotunnus, sururisti, liiton ansioristi ja muut kunniamerkit
- Musiikkina esimerkiksi isänmaallinen virsi 581: Kiitos, Jumalamme, kun annoit kauniin maan, Sotaorpovirsi, loppumusiikkina Finlandia, Narvan marssi tai muu arvokas musiikki
- Sotaorpotunnus-hautakivilaatta hautakiveen.

Herastuomari

Yrjö Johannes
TÄHTI

s. 24.12.1934 Urjala
k. 27.2.2019 Valkeakoski

*”Metsän poika tahdon olla.
sankar jylhän kuusiston,
Tapiolan vainiolla
karhun kanssa painii yön,
ja maailma Unholaan jääköön.”*
Aleksis Kivi: Metsämiehen laulu

Rakkaudella kaivaten
Hanna-sisko
Atro ja Ilari perheineen
Kummipoika Jussi
Ulla-ystävä
Metsästystoverit ja ystävät

Siunaus toimitettu. Lämmin kiitos osanotosta.

Kuva 9. Esimerkki sotaorvon kuolinilmoituksesta ja hautakivilaatasta

Lähteet: Hanna Tähdén ja Aune-Inkeri Keijosen kotiarkistot.

Esimerkki sotaorvon siunaustilaisuudesta¹⁶:

Sotaorpo Maija-Liisa Marjatta Kortelaisen, o.s. Kainulaisen (20.11.1939 - 25.6.2022)

SIUNAUSTILAISUUS

Joensuun Ristinkappelissa la 30.7.2022 klo 10.00

Johdantomusiikki: Lindberg, Vanha virsi Taalainmaan karjamajoilta

Virsi 517 Herra kädelläsi asua mä saan

Alkusiunaus

Psalmi 23 ja saattorukous: "Ota hänet vastaan, suuri pyhä Jumala"

Järnefeltin kehtolaulu/ Ville Kivivuori, sello, Matti Turunen, urut

Kukkatervehdykset

Virsi 971 Maan korvessa kulkevi lapsosen tie

Evankeliumi (Joh. 14:1–6), puhe ja uskontunnustus

Siunaussanat

Kari Rydman, Niin kaunis on maa/

Matti Turunen, laulu; Ville Kivivuori, sello

Rauhanrukous alkukirkon ajoilta: "Lahjoita hänelle iäinen rauhasi."

Isä meidän -rukous

Herran siunaus

Virsi 30: Maa on niin kaunis

Urkusoolo: Albinonin Adagio

Siunaus: Maija-Liisan sotaorposisar, rovasti Aune-Inkeri Keijonen

Musiikki: oopperalaulaja Matti Turunen ja sellotaiteilija Ville Kivivuori

Tässä tapauksessa oli tuhkaus. Siunauksen jälkeen kukat vietiin haudalle. Myöhemmin uurnanlasku läheisten kesken, jossa hartaushetki musiikkeineen.

Arkkuhautauksessa haudalla lauletaan virsi. Vanha saattovirsi on 377 Sun haltuus' rakas Isäni tai nykyään usein virsi 30 Maa on niin kaunis.

MUISTOTILAISUUS

Joensuun seurakuntakeskuksessa, jossa karjalainen pitopöytä,

isänmaan virsiä: 581 Kiitos Jumalamme, kun annoit kauniin maan, 584 Siunaa ja varjele meitä

sekä Sotaorpovirsi ja Suvivirsi 571, kun oli kesä ja sisareni kuoli Juhannuspäivänä. Siunauspuheessa sekä muistotilaisuudessa oli sotaorpous ja koko elämänkaari paljon esillä,

sinivalkoisia kukkia, Suomenlippu kunniapaikalla.

Muistotilaisuus (esimerkkejä ja suosituksia):

- Sotaorvon elämänkaarta kuvin ja sanoin
- Isänmaalliset virret, esimerkiksi 581: Kiitos Jumalamme, kun annoit kauniin maan, 584: Siunaa ja varjele meitä (sävel Taneli Kuusisto v. 1939) ja 574: On kaunis synnyinmaamme (Wäinö Havas 1944) viestittävät rukouksesta ja kiitollisuudesta. Sibeliuksen säveltämä virsi 462: Soi kunniaksi Luojan ja kesäaikaan Suvivirsi 571: Jo joutui armas aika sopivat hyvin suomalaiseen perinteeseen
- Muistopöydälle kuvan lisäksi sotaorpotunnus ja kunniamerkit.

4.4 Kaatuneitten vanhempien ja sisarusten perinne

Kaatuneitten sotilaiden lähiomaisia oli noin 180 000, kun mukaan otetaan äidit ja isät (noin 100 000), vaimot (noin 30 000) ja lapset (50 000). Sotilaan kuolema kosketti muutakin lähipiiriä, sisarusia ja isovanhempia sekä miehen mahdollista morsianta, mutta heitä ei laskettu omaisiksi eivätkä he kuuluneet organisoidun huoltotoiminnan piiriin.¹⁷

Oman pojan kaatuminen sodassa aiheutti perheelle suuren trauman. Kaatuneitten isät kokivat poikiensa kuoleman syvästi. Lapsensa isämaalle ”uhrannut” äiti oli esikuvallinen hahmo. Samoin kuin sotallesken, hänen oli yritettävä kätkeä tunteensa. Sisarusten suru oli unohdettua surua kuten sotaorpojenkin suru.

Äidin ja pojan suhde sankarikuoleman kuvassa oli keskeisin ja ihanteellisin. Tämä on ymmärrettävää, sillä olihan kaksi kolmasosaa sankarivainajista nuoria, jotka eivät olleet vielä perustaneet omaa perhettä. Perheistä saattoi kaatua useitakin poikia. Juhlapuheissa korostettiin äitien merkitystä uhrivalmiiden nuorukaisten kasvattajina. Korkeimmalle sotilasjohdolle isänmaallinen äitimyytti oli hyödyllinen asia. Marsalkka Mannerheimin päiväkäsky (N:o 60) osoitettiin suoraan äideille. *”Se olkoon tulevillekin sukupolville tunnuskuvana äidin pyhästä kutsumuksesta kasvattaa tämän kansan lapsiin palava vapaudentahto, joka ikuisiksi ajoiksi on turvaava maallemme kalliisti lunastetun itsenäisyyden ja kansallemme sisäisen suuruuden.”*

Äitien kasvatusvastuun¹⁸ korostaminen herätti myös arvostelevaa keskustelua. Isien rooli näyttäytyi etäisempänä; ihannetarinoissa isä oli jo aikaisemmin kaatunut maansa puolesta kuten hänen poikansa nyt vuorostaan.¹⁹

¹⁷ Leskien ja orpojen tukena vuosikymmenten saatossa – Agricola (agricolaverkko.fi)

¹⁸ ”Äidit ovat antaneet paljon isänmaalle kasvattaessaan sukupolven jonka ansioista tämä maa on vapaa... Äidit ovat töin ja ruokouksin näinä taistelun vuosina tukeneet puolustusvartiosta seisovia poikia ja tyttäriään...Näistä rakkaistaan äidit ovat joutuneet luopumaan maan hyväksi kansan koettelemuksien ajaksi.”

¹⁹ Kempainen, I. 2006,235–237.

Yhteinen Vapaudenristi kaikille äideille

Yhteisen vapaudenristin myöntäminen koski kaikkia äitejä. Äitienpäivänä 10.5.1942 koko Suomen eduskunta oli koolla vastaanottamassa Suomen armeijan ylipäällikön päiväkäskyä, jolla Mannerheim määräsi toukokuun toisena sunnuntaina, äitien merkkipäivänä, kaikki isänmaan puolustajat sodan kentillä hiljentymään ja hartain mielin syvä rakkaus rinnassaan muistamaan äitejä. Päiväkäsky sijoitettiin eduskunnan valtiosaliin. Kehyksen ristiin suunnitteli professori Carolus Lindberg. Mannerheimin päätöksestä, jonka hän oli ilmoittanut arkkipiispa Erkki Kailalle, äideille myönnetty vapaudenristi sijoitettiin kaikkiin kirkkoihin.

Aloite äitien vapaudenrististä lähti etulinjan korsusta: *Sotilas Toivo Jussila kirjoitti 12.1.1942 etulinjan korsusta kirjeen sotamarsalkka Mannerheimille pyytäen Herra Sotamarsalkkaa myöntämään seuraavana äitienpäivänä Vapauden ristin yhteisesti Suomen kaikille äideille kiitoksena ja tunnustuksena isänmaalta ja sen rohkealta armeijalta. Äitien osuus on ollut jotain suurta ja siunattavaa näinä vaiherikkaina aikoina. Äidit ovat luottaneet antaessaan poikansa Mannerheimin johdon alaisiksi. Äidit ovat rukoilleet Jumalaa poikiensa puolesta. Samalla äidit ovat pyytäneet siunausta Marsalkalle ja hänen työlleen.*

Jussila oli esittänyt, että kaikille äideille yhteinen Vapaudenristi voitaisiin sijoittaa esimerkiksi Eduskunnan juhlasaliin. Kunnianosoitus äideille oli ensimmäinen koko maailmassa.

Kuva 11 Vapaudenristi. Lähde: Salla Yli-Erkkilän kotiarkisto.

Sotaan lähteneet nuorukaiset olivat huolissaan vanhempiensa selviytymisestä

Sotilaat pyrkivät mahdollisuuksien mukaan turvaamaan kotiin jääneiden arjen sujumisesta²⁰. Kotirintamalle lähetetyissä kirjeissä lohdutetaan äitiä: ”Asiat korjaantuvat, kun palaan takaisin”. Yksinhuoltaja Sohvi Katilan ainoa poika haavoittui kuolettavasti talvisodassa. Hänen viimeiset sanansa olivat:

”Ei minulla väliä ole, mutta muoriparkaa tulee surku.” Yksinhuoltaja Sohvi menetti vanhuuden turvansa. Hanna Tähti oppi tuntemaan Katilan Sohvin, jonka tapasi usein kotikylänsä (Sääksmäen Maatialan kylän) yhteisellä postilaatikolla. Syvään ontuva Sohvi oli aina mustiin pukeutuneena.²¹

Pojan kaatuminen merkitsi monille vanhemmille vanhuuden turvan menettämistä ja suunniteltujen sukupolven vaihdoksien tekemättä jäämistä. Kaatuneen sotilaan äidille myönnettiin Sururisti. Jos kaatunut sotilas katsottiin äitinsä huoltajaksi, äidillä oli mahdollisuus saada huoltoeläkettä.

4.5 Sodan kirjeet

Kirjeet ja paketit olivat sotarintamalla elämää ylläpitävä voima. Kotirintamalle niiden lähettäminen oli keino osallistua maamme puolustamiseen. Oli tärkeää, että kirjeitä tai paketteja oli matkalla jatkuvasti kohti rintamaa. Perheen huolista ei rintamalle kerrottu. Haluttiin, että lähetykset vahvistaisivat rintamalla taistelevaa sotilasta. Rintamalta lähetetyt kirjeet varoivat puolestaan kertomasta sodan vaikeista kokemuksista.

Kirjeitä säilytetään Kansallisarkistossa ja Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistossa, joka on 1970-luvulta lähtien lahjoituksina lähes 60 000 rintamakirjettä. FT Ilari Taskinen on julkaissut vuonna 2021 väitöskirjansa Tampereelle arkistoiduista kirjeistä: *”Social lives in Letters, Finnish soldiers’ epistolary relationships, intimate practices, and emotionality in World War II”* eli vapaasti suomennettuna *”Sosiaalista elämää kirjeissä: suomalaisen sotilaan kirjesuhteita, tapoja ja tunteita toisessa maailmansodassa”*.

Talvisodasta lähetettiin kirjeitä paljon harvempaan kuin jatkosodasta. Ilari Taskinen on todennut, että kirjeiden määrä laski jyrkästi talvisodan lopulla, kun Mannerheim-linja murtui. Jatkosodassa, asemasodan aikana, kirjoittamiseen löytyi sopiva hetki jopa päivittäin. Eräskin jatkosodan armeijassa palvellut kirjoitti Taskisen mukaan 1 400 kirjettä.

Monen sotaorvon kotiarkistossa on tallella sodan kirjeitä. Ne kannattaisi digitoida ja säilyttää

²⁰ Satamo, S.1997.

²¹ Tähti, H. 2024.

huolella, siirtää kansallisarkistoon tai historian arkistoon Tampereen yliopistoon, jossa kirjeitä koskeva tutkimus jatkuu.

5 Kansalliset muisto- ja juhlapäivät

- Itsenäisyyspäivä 6.12. *Virallinen liputuspäivä*
- Talvisodan päättymisen muistopäivä 13.3
- Kansallinen veteraanipäivä 27.4. *Vakiintunut liputuspäivä*
- Kaatuneitten muistopäivä, toukokuun kolmas sunnuntai. *Vakiintunut liputuspäivä*
- Puolustusvoimien lippujuhlan päivä 4.6. Mannerheimin syntymäpäivä. *Virallinen liputuspäivä*
- Sotainvalidien päivä elokuussa 21.8
- Jatkosodan päättymispäivä 4.9.

Kaatuneitten muistopäivä

Toukokuun ensimmäisenä päivänä 1940 marsalkka Mannerheim antoi päiväkäskyn, jonka mukaan 16.5.1940 ei tule järjestää sotilaallisia juhlallisuuksia kuten tuona puolustusvoimien lippujuhlapäivänä oli aiemmin järjestetty. Mannerheim määräsi, että toukokuun kolmatta sunnuntaita tulee viettää juuri päättyneen sodan sankarivainajien sekä myös murroskautena 1918 molemmin puolin vakaumuksensa puolesta henkensä menettäneiden yhteisenä uskonnollisena juhlapäivänä. Vuoteen 1955 saakka lippu laskettiin osaksi päivää puolitankoon (klo 10.00–14.00), jonka jälkeen lippu nostettiin jälleen ylös loppupäiväksi. Päivään kuuluvat käynnit sankarihaudoilla ja yleinen liputus. Vasta vuonna 1995, kun toisen maailmansodan päättymisestä oli kulunut 50 vuotta, ohje muutettiin nykykäytännön mukaiseksi.

Kaatuneitten muistopäivä on ollut vakiintunut liputuspäivä vuodesta 1977 lähtien.

Kaatuneitten muistopäivä on Kaatuneitten Omaisille tärkeä juhlapäivä. Tavoitteena on, että Kaatuneitten Omaisilla on kyseisen juhlapäivän järjestelyissä ja ohjelmassa keskeinen rooli.

Jumalanpalvelus kirkossa

Sotaorvot tai sotaorpojen lapset tekstin lukijoina. Suruviestin lukeminen ja sen yhteydessä Narvan marssin tai jonkin muun isänmaallisen laulun/virren soittaminen.

Muistojuhla sankarihaudoilla

Lippulinna: Suomen lipun jälkeen Kaatuneitten Omaisten Liiton ja paikallisten yhdistysten liput ensimmäisinä lippulinna.

Sepeleiden lasku sankarimuistomerkillä. Kaatuneitten Omaisten sepele lasketaan ensimmäisenä. Sotaorvon puhe. (Monilla paikkakunnilla on tullut tavaksi, että puheen pitää sotaorpo). Musiikki (Isänmaallinen musiikki, esim. Narvan marssi).

Sankarimuistomerkillä vietetyn tilaisuuden jälkeen voidaan järjestää isänmaallinen juhla, jonka ohjelmassa puhe, musiikkia, laulua, kahvitus. Suositeltavaa on, että sotaorvot/sotaorpojen lapset toimittavat ohjelmaa.

6 Sankarihautausmaat, muistomerkit, museot ja perinnehuoneet

Sankarihautausmaat

Sankarihautausmaat ovat Suomen Aseveljien Liiton neuvottelumuistion mukaan julkisia, pyhiä paikkoja, joiden asemakaavallisesta järjestämisestä, muistomerkein kaunistamisesta ja jatkuvasta hoitamisesta kulloinenkin sukupolvi on vastuussa seuraavalle sukupolvelle.

Sankarihautojen järjestely oli talvisodan aikana kunnille ja seurakunnille sekä muille lähellä oleville yhteisöille vaikeaa. Oli arvioitava sankarihautausmaalle tarvittavan alueen laajuus ja paras mahdollinen sijaintipaikka. Monissa paikoissa varatut alueet osoittautuivat liian ahtaiksi, mikä havaittiin erityisesti jatkosodan puhjettua.

Sankarihautausmaiden asemakaavan ratkaisuun liittyi myös sankarimuistomerkkien suunnittelu. Suomen Arkkitehtiliitto ja Suomen Kuvanveistäjäliitto asettivat asiantuntijalautakunnan opastamaan paikallisia toimijoita. Myös tuomiokapitulit kiinnittivät huomiota muistomerkkiasioihin. Sankarihautoja suunnittelemaan kutsuttiin arvovaltainen toimikunta. Suomen Aseveljien liiton kirjeessä perustavaan kokoukseen kutsuttiin armeijan, kirkollishallinnon, siviili- ja kunnallishallinnon, kaatuneitten omaisten sekä kuvanveistäjien ja arkkitehtien edustajat. Seurakuntien ja kuntien tehtäväksi jäi rahoituskysymysten ratkaiseminen.

Jo varhain todettiin, että jokainen sankarihautausmaa on itsenäinen ja erillinen kokonaisuus ja että jokaiselle sankarihautausmaalle on pystytettävä sen erikoisluonteeseen soveltuva muistomerkki.

Kemppaisen (2006)²² mukaan sankarivainajan erotti ”tavallisesta vainajasta” yksi asia: Se, että hän on kuollut puolustusvoimain palveluksessa ollessaan saamaansa vammaan tai sairauteen. Kaikkia sankarivainajan statuksen saaneita ei kuitenkaan voinut haudata sankarihautaa. Esimerkkeinä heistä voidaan mainita kuolemaan tuomitut, rikollisen tekonsa takia kuolleet ja karkurit. Sankarihautaan voitiin varata hautapaikka myös kentälle jääneelle tai kadonneelle, joka oli julistettu kuolleeksi. Ensimmäiset hautamerkit olivat valkoisia puuristejä. Ne on vaihdettu monilla hautausmailla kivilaatoiksi. Joillakin hautausmailla puuristi asetetaan haudalle talven ajaksi, joillakin hautausmailla on pitäydytty puuristin perinteessä kautta vuoden.

²² Kemppainen, I. 2006.

Kaikki Suomen yli 600 sankarihautausmaata löytyy osoitteesta sotasampo.fi Tiedosto sisältää kaikkien kaatuneitten hautatiedot ja noin 2 400 valokuvaa.

Puolustusministeriö on kirjelmällä n:o 4399 /Kir.3/25 sal. / 25.9.43 on antanut tarkempia ohjeita.

Sotamuistomerkit ja muistolaatat

Sotamuistomerkit (<http://www.sotamuistomerkit.fi>) ja muistolaatat kertovat jälkipolville sadoista tuon aikakauden henkilöistä, joukoista ja tapahtumista. Sotamuistomerkeissä keskeisenä aiheena on sotilas tai sotatapahtuma. Kuitenkin monissa sankarihautausmaiden sankaripatsaissa/sotamuistomerkeissä aiheena on sureva soteleski ja lapsi, esimerkkinä Jussi Vikaisen suunnittelemat Kustavin ja Uudenkaupungin sankarimuistomerkit.²³

Sodanajan naisen muistomerkki on Helsingin Kalliossa sijaitseva Heikki Häiväojan toteuttama teos. Se on omistettu Suomen naisten toiminnalle sotiemme 1939–1945 aikana. Muistomerkki paljastettiin 12.10.1996. Se on esimerkki siitä, että kotirintaman naisten osuudelle sodassa on annettu arvoa.

Sotaorpojen kansallinen muistomerkki paljastettiin Lappeenrannassa 12.8.2012. Kuvanveistäjä Juhani Honkasen teos kuvaa itkevää sotaorpoa kodin raunioiden edessä. Kaatuneitten Omaisten liitto ry:n lahjoittama muistomerkki sijaitsee Lappeenrannan sankarihautojen läheisyydessä.

Sotaorpojen muistokivi ja muistolaatta paljastettiin 4.6.2007 Hietaniemen hautausmaalla Sijainti on sankariristin ja Mannerheimin haudan läheisyydessä osoitteessa Hietaniemenkatu 20. Muistolaatan teksti: ”Sankarivainajien muistoa kunnioittaen Pääkaupunki Seudun Sotaorvot ry”.

Pro Patria -taulut Pro Patria isänmaan puolesta.

Taulut ovat muistomerkkejä sodassa kaatuneitten sotilaiden kunniaksi. Ne sisältävät kaatuneen nimen sekä syntymä- ja kuolinpäivän. Tauluja on ollut sijoitettuina eri paikkakunnilla arvokkailla paikoilla esimerkiksi virastojen ja koulujen juhlatiloissa.

²³ Kormano, R. 2012.

Kun kouluja on lakkautettu ja kun alkuperäiset sijoituspaikat ovat muuttaneet toimintojaan, tauluja on siirretty esimerkiksi varastoihin.

Suosituksena on, että tauluille löytyisi arvonsa mukainen uusi ripustuspaikka jossain paikkakunnan hallintorakennuksessa, kotiseutumuseoissa tai paikallisissa sotiemme historiaa esittelevissä perinnehuoneissa.

Käynnissä on hanke, jossa Pro Patria -taulut digitoidaan ja tallennetaan Tammenlehvän Perinneliiton perinneportaaliin.

Museot

Veteraaniperinteen suunnittelutyöryhmä on esittänyt, että Mikkeliissä sijaitsevan Sodan ja Rauhan keskus Muistin erityistehtäväksi määriteltäisiin veteraaniperinteen/sotasukupolven perinteen säilyttäminen, siirtäminen ja jakaminen. Museo Muisti olisi täten eräänlainen valtakunnallinen vastuumuseo, joka toimii yhteistyössä eri alueiden museoiden kanssa sodan perinteen säilyttäjänä. Se tulisi toimimaan myös kansainvälisen yhteistyön rakentajana sodan perinteen säilyttämisessä.

Perinnehuoneet

Monilla paikkakunnilla on perinnehuoneita, joihin on tallennettu sotiemme historiaan liittyviä aineistoja, kuva-aineistoja, taisteluiden kuvauksia, paikkakunnan sotilaiden henkilöhistorioita, kunniamerkkejä, sodan esineistöjä, julkaisuja jne. Tavoitteena on sodan perinteen säilyttäminen ja siirtäminen nuoremmille ja tuleville sukupolville.

Kaatuneitten omaisten perinne puuttuu suurelta osalta nykyisistä perinnehuoneista. Tavoitteena on, että paikallisiin sotaveteraanien pystyttämiin perinnehuoneisiin saataisiin tallennetuiksi ja esille sodassa kaatuneitten isiemme, sotaleskien ja sotaorpojen sekä muiden kaatuneitten omaisten perinne. Sotaorpojen kotiarkistoista löytyy esineistöjä tai aineistoja, joista voidaan koostaa esim. näyttäviä esittelypöytiä tai poster-esityksiä.

Kotiseutumuseot

Paikallista sodan perinnettä on tallennettu monilla paikkakunnilla myös kotiseutumuseoihin.

7 Kaatuneita, sotaleskiiä ja sotaorpoja käsittelevä kirjallisuus

Julkaisut: <https://www.kolry.fi>

8 Arkistot

Kaatuneitten Omaisten Liiton arkisto on Kansallisarkistossa. Jäsenyhdistyksien arkistoja on maakunta- ja kunta-arkistoissa (nykyisin Kansallisarkistojen alueellisia toimipaikkoja).

Monet sotaorvot ovat koonneet isän kaatumiseen ja sotaleskiperheen elämään liittyvät dokumentit omaan kotiarkistoonsa.

Kuva 10 Sotakorpra Mauno Kallion näyttelypöytä Suomi 100 -näyttelyssä, Tampereen Seurakuntakeskus, Näsilinnankatu 26, 2017

Lähde: Helena Kallion kotiarkisto.

Sotaorvon kotiarkisto

- Isän sotilaskuva
- Isän kantan kortti ja tiedot joukko-osastosta
- Isän sotapolku
- Isän kunniamerkit ja mitalit
- Kirjeet sodasta kotirintamalle
- Kirjeet rintamalle
- Suruviesti (ilmoitus kaatumisesta/katoamisesta)
- Isän kuolinilmoitus
- Isän hauta
- Mannerheimin suruviesti
- Sururisti
- Mannerheimin allekirjoittama sururistin kunniakirja
- Eläkepääötökset
- Sotalesken koulutus ammattiin, mahdolliset tositteet
- Sotaorvon koulutuksen tukipääötökset
- Sotakummit
- Muistot Marielundista
- Sotaleskiäidin hautaus
- Sotaorposarten ja veljien hautaukset
- Muistoesineet
- Valokuvat rintamalta ja kotirintamalta
- Lehtileikkeet
- Omakustanteet ynnä muut julkaisut

SOTAORPOJEN VIRSI

*Sävel virsi 378: Kaitse, Jeesus...
Sanat: Anna-Mari Kaskinen*

Tampereen Kaatuneitten Omaiset ry

Jeesus, sinä tunnet tiemme,
muistat kaikki vaiheemme.
Lapsuutemme kirkaat päivät,
murheet, huolenaiheemme.
Sodan halki meidät kannoit,
turvan vanhuudessa annoit.
Silti kipu sanaton
vielä sydämessä on.

Sodan muisto kaikkein raskain
sydäntemme pohjaan jää.
Menetystä suunnatonta kuinka
voisi ymmärtää? Maksaa
saimme kalliin hinnan, murhe
täytti lapsen rinnan.
Rakas hautaan laskettiin. Tuska
oli suuri niin.

Jeesus, olet heikon turva, olet
orvon ystävä. Murheessamme
suurimmassa kuljet aivan
vierellä.
Jeesus muista särkyneitä, rakkaudella
heidät peitä.
Itse saavuit luoksemme, murrut
meidän vuoksemme.

Taivaan Isä, meitä kannoit halki
lapsuusvuosien. Perheillemme
voimaa annoit lohduttaen,
rohkaisten. Kannoit vanhuuteemme
asti. Siksi aivan luottavasti jäämme
käsiin Jeesuksen armostasi kiittäen.

Jeesus, olet auttajamme, lohduttaja
ainoa.
Sinä kaiken tuskan tunnet, kannat
vuotten painoa.
Syliin nostat kaikki lapset,
pienimmät ja harmaahapset.
Kerran vielä taivaassa rakkaat
saamme kohdata.

Kuvaluettelo

<i>Kuva 1 Emeritus kenttäpiispa Hannu Niskanen ja Pietari Paavalin kirkon kirkkoherra Vladimir Dorodni siunaamassa löydettyjä sankarivainajia. Oikealla Hannu Vainio kantamassa sankarivainajan arkkua.....</i>	<i>9</i>
<i>Kuva 2 Akaan sankarihaudat sotien jälkeen. Talvisodassa 12.3.40 kaatuneen sotilaan kuolinilmoitus Akaan Seudussa.....</i>	<i>10</i>
<i>Kuva 3 Mannerheim-adressi</i>	<i>14</i>
<i>Kuva 4 Vapauden ristin Sururisti ja luovutusasiakirja.....</i>	<i>15</i>
<i>Kuva 5 ”Äidin Sydän”-kukkalaite, äidin kuolinilmoitus ja sotelesken hautakivilaatta.....</i>	<i>16</i>
<i>Kuva 6. Valtion tapaturmaviraston päätös huoltoeläkkeestä opiskelua varten. Lähde: Raimo Kivimäen kotiarkisto.....</i>	<i>18</i>
<i>Kuva 8 Tampereen alaosaston joululounas Marielundissa.</i>	<i>22</i>
<i>Kuva 9. Sotaorpotunnus (vasemmalla) ja sotaorpologo (oikealla).....</i>	<i>24</i>
<i>Kuva 10. Esimerkki sotaorvon kuolinilmoituksesta ja hautakivilaatasta.....</i>	<i>24</i>
<i>Kuva 12 Sotaorpo Mauno Kallion näyttelypöytä Suomi 100 -näyttelyssä, Tampereen Seurakuntakeskus, Näsilinnankatu 26, 2017</i>	<i>33</i>

Lähteet

Kirjallisuus

- Haapalahti, S. 2007. Isänmaan isättömät. Sotaorpous osana toisen maailmansodan jälkeistä suomalaista yhteiskuntaa. Pro gradu -tutkielma. Suomen historia
- Hyttinen, V. Marielund. Huoltoviesti 2004.
- Juntto, T. 2005 (Toim.) Kaikki vain tapahtui. Sotaorvot kertovat. Pääkaupunkiseudun sotaorvot.
- Kempainen, I. 2006. Isänmaan uhrin sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. *Bibliotheca Historica* 102. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kormano, R. 2014. Sotamuistomerkki Suomessa. Voiton ja tappion modaalista sovittelua. *Annales Universitatis Turkuensis, Sarja C396- SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA*, Turun yliopisto
- Lentilä, R. ja Juutilainen, A. 1999. Talvisodan uhrin. Teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. WSOY
- Leino, J. 1942, 117–118. Koska pääsemme siviiliin? Kokoelmassa: *Sotilaspappi 1942–1944*. Kenttäpiispatoimiston julkaisuja N:o 6. 3. 10. 42.
- Parola 2014. Jääkärisäätiö. Jääkäripataljoona 27:n perinneyhdistyksen jäsenlehti 1/2014 (317). Helsingissä maaliskuussa 2014. 83. Vsk.
- Saario, L. 1989. Kaatuneiden evakuoitikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8/89.
- Sallinen, A. 1942. Kansakunta sankarihautojensa vaalijana. Esittelijäneuvos Arvo Sallisen alustuksesta Sankarivainajien muistokunnan perustamista varten pidetyssä kokouksessa. Kokoelmassa *Sotilaspappi* N:o 19. MP:n kirkollisasiain osaston julkaisu 22.10.1942. Salminen 1943.
- Saarni, L. 1989. Kaatuneitten evakuoitikeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 8/89. Jyväskylä: Gummeruksen kirjapaino.
- Satamo, S. 1997. Ei väisty Suomen vartio. Valkeakosken-Sääksmäen sotaveteraanit ry.
- Sepponen, K. 2020. Sururisti. Warelia.
- Sepponen, K. 2023. Sinun puolestasi elää ja kuolla. Warelia.
- Tammi, E. 2008, *Sotaorpous ja isän muisto*. Reuna.

Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden yksikkö. Kansanperinteen arkisto (Kper), sota- ajankirjeet (SAK), kokoelma. Vaimolle osoitettu kirje kokoelmaan 308.

Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden yksikkö. Kansanperinteen arkisto (Kper), sota- ajankirjeet (SAK), kokoelma. Äidille osoitettu viesti kuuluu kokoelmaan nro. 17.

Vainio, H. 2020: Saara ja Oiva, Sota-ajan kirjeitä, Paino-Kaarina Oy.

Virrankoski, M.& M. 2011. Isä, älä jätä. Lapin sotaorvot kertovat. Lapin sotaorvot ry. Saarijärven Offset

Välimäki, H.& Kemppe, J. 2016. kaatuneitten Omaisten Liitto 70 Vuotta. Maahenki Oy ja Kaatuneitten Omaisten Liitto ry.

Verkkosivut:

www.agrikolaverkko.fi Leskien ja orpojen tukena vuosikymmenien saatossa.

<https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/sotapäiväkirjat>

<https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/home> Digitoidut valtiopäiväasiakirjat

<https://kansallisarkisto.fi/tilaa-kantakortti>

www.kolry.fi

www.sotaorvot.fi

<https://hyol.fi/opetuksentueksi/PedagogiikkaHI>

www.sotaorvot.fi Sotalapset 2000-luvulla – sotalapsen elämänvaiheista nuorille

www.sotaorvot.fi/sotaorpologo

www.sotasampo.fi/menehtyneet

<https://sotiemmemuistomerkit.fi>

www.sotiemmeperinne.fi

<https://tammenlehva.fi/sotahistoriallista-materiaalia>

www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-114-8 Ehdotus veteraaniperinnetyön tulevaisuuden järjestämisestä: Työryhmän loppuraportti

Lainsäädäntö

1943 vuoden valtiopäivät N:o 15.

A 365/1943. Asetus sotaorpojen ja sotaleskien työhuollosta, työhuoltolautakunnan perustamisesta sosiaaliministeriöön

A 550/18.8.1944. Talvisodan aikana päätettiin antaa kaatuneen leskelle, vanhemmalle tyttäreille tai äidille 4. luokan Vapaudenristi mustassa nauhassa muistolahjaksi

A 1076/2021 Valtioneuvoston asetus sotainvalidien puolisoitten ja leskien sekä sotaleskien kuntoutuksesta vuonna 2022.

HE 20/1942 Hallituksen esitys Eduskunnalle lainsäädännöksi sotaleskien työhuollosta. HE

15/1943 Hallituksen esitys sotaorpojen työhuollosta

L364/2943 Laki sotaleskien työhuollosta.

L 366/1943 Laki Sotatapaturlain muuttamisesta

L 404/1948 Sotilasvammalaki eläkkeen suuruus ja jatkuminen 17 v. saakka Laki
sotaorpojen työhuollosta N:o 15.

Kotiarkistot:

Höök, M. 2017.

Kallio, H. 2024.

Keijonen, A-I. 2023.

Kostamo, L. 2024.

Kivimäki, R. 2018.

Tähti, H. 2023.

Vainio, H. 2023.

Yli-Erkkilä, S. 2020.